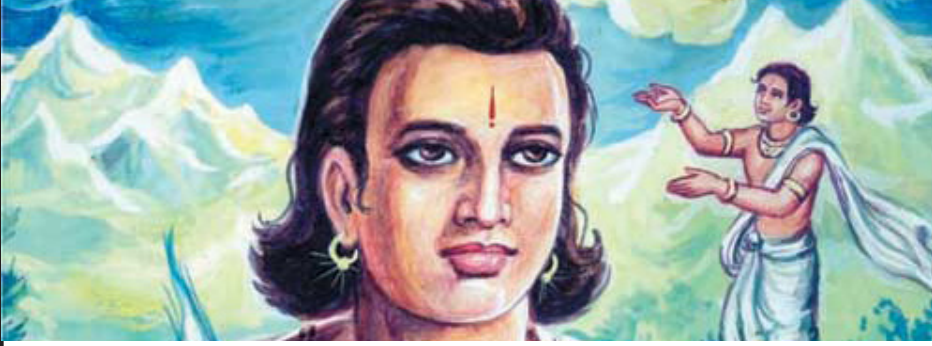

06

“การใช้ธรรมชาติในการประพันธ์” ของ กาลิทาส – กวีแห่งธรรมชาติ*

Nature in the composition of KĀLIDĀSA - the Poet of Nature

Received: February 3, 2023 | Revised: May 11, 2023 | Accepted: June 7, 2023

DOI : 10.14456/drj.2024.18

ศรีสมร ศิลวัฒน์างค์**

Srisamorn Silawatanawongse

ดร. ลำเนียง เลื่อมใส***

Dr. Samniang Leurmsai

ดร. นิพัทธ์ แยมเดช****

Dr. Nipat Yamdate

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทที่บัณฑิต เรื่อง “ธรรมชาติในกาวยะของกาลิทาส”

** นักศึกษาระดับปริญญาเอก ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาภาษาสันสกฤต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: srisamornsila@gmail.com

Doctoral student, Sanskrit Studies, Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University. email: srisamornsila@gmail.com

*** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: samniang101@gmail.com

Associate Professor, The Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University. email: samniang101@gmail.com

**** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: nipatyamdate@gmail.com

Lecturer, The Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University. email: nipatyamdate@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การใช้ธรรมชาติในการประพันธ์” ของ กาลิทาส – กวีแห่งธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ คือ 1. ศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส (โดยใช้ทฤษฎีอภิปรัชญา) และ 2. ศึกษาการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความความหมายในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส โดยใช้ขอบเขตข้อมูลจากวรรณกรรมของกาลิทาส ประเภทนาฏกะ (บทละคร) เรื่องอภิษยานศากุนตลัม และประเภทฉันท์ทกาวยะ (ฉันท์ทกาวยะ) เรื่องกตัญญู และเมฆุต ผลการศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาสโดยใช้ทฤษฎีอภิปรัชญาพบว่า กาลิทาสใช้อภิปรัชญาประเภทอภิปรัชญา 3 ลักษณะในการประพันธ์ ได้แก่ สวभावิกตี อุปมา และรูปกะ ส่วนการใช้ธรรมชาติสื่อความความหมายในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส พบว่า มีการสื่อความหมายทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ดอกไม้ในการสื่อความหมาย การใช้ดอกไม้ที่สื่อความหมายรูปธรรม พบ 3 ลักษณะได้แก่ 1. ดอกไม้ที่ใช้ในการประดับบนเรือนร่างของบุคคล 2. ดอกไม้ที่ใช้ในงานพิธีกรรม เช่น บูชา, สังเวท เป็นต้น 3. ดอกไม้ที่ใช้เป็นของขวัญ และการใช้ดอกไม้ที่สื่อความหมายนามธรรม คือ ดอกไม้ที่ให้คุณค่าทางจิตวิญญาณ

คำสำคัญ: กาลิทาส, กวีแห่งธรรมชาติ, อภิษยานศากุนตลัม, กตัญญู, เมฆุต

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study nature in Kālidāsa's poetry using the Alāṃkāraśāstra theory; and 2) to study the techniques of composition that use nature to convey meaning in Kālidāsa's poetry. The scope of study is from the dramatic work *Abhijñānaśākuntalam*, and, in the Khaṇḍakāvya genre, *Ṛtusaṃhāra* and *Meghadūta*. According to the findings, Arthālaṃkāra is used by Kālidāsa in three different types of compositions, i.e., Svabhāvokti, Upamā and Rūpaka. In terms of using nature, particularly flowers, in his composition to convey meaning involving both concrete and abstract ideas, three concrete meanings were found: 1) allusions to flowers used in personal adornment; 2) flowers used in rituals such as offerings, sacrifices, and so on; and 3) flowers used as gifts. Finally, flowers are used to express abstract meanings and contain spiritual value.

Keywords: Kālidāsa, The Poet of Nature, *Abhijñānaśākuntalam*, *Ṛtusaṃhāra*, *Meghadūta*

บทนำ

วรรณคดีสันสกฤต หมายถึงวรรณคดีที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต ได้แก่ ภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) และภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) (กุสุมา รักขมณี 2549: 9-10) วรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลาย เนื้อหาในวรรณคดียังสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งด้านสังคม ความเชื่อ ศาสนา และปรัชญา โดยทั่วไปแล้ววรรณคดีสันสกฤตสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ 1) อาคม (āgama) คืองานเขียนเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา อันได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อาร์ณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท 2) ศาสตร์ (śāstra) คืองานเขียนเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นตำราศึกษาวิชาความรู้เพื่อให้เข้าใจพระเวทได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง เช่นตำราไวยากรณ์ชื่อ อัษฎายาโยของปาณินิ ตำรา ดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ 3) อิตีหาสะ (itihāsa) คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดติวिरบุรุษ 4) กวีนิพนธ์หรือกาव्यะ (kāvyā) คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีให้เกิดความเพลิดเพลิน มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยการสะท้อนให้เห็น

ประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ซึ่งแฝงไว้ด้วยข้อคิดและคตินิยมต่างๆ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน เช่น ปญจตันตระ นิยาย เช่น กาทัมพรี บทกวี เช่น ฤตสังหาร เมฆุต หรือบทละคร เช่น ศกุนตลา (กุสุมา รักษมณี 2549: 11)

ในบรรดาวรรณคดีสันสกฤตประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมา กวีนิพนธ์หรือกาวยะ (kāvyā) ถือว่าเป็นวรรณคดีสันสกฤตที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ มีการใช้ภาษาที่งดงามไพเราะสละสลวยก่อให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ ให้คุณค่าทางด้านเนื้อหาแก่ผู้อ่าน นอกจากผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินจากการอ่านแล้วยังได้รับความรู้ต่างๆ ตลอดจนแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ กาวยะมีรูปแบบที่ หลากหลาย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ศรยกาวยะ (śravyakāvyā) คือกวีนิพนธ์ด้านการอ่านและฟังหรือนำมาขับร้องได้ 2) ทฤศยกาวยะ (drśyakāvyā) คือกวีนิพนธ์ที่ทำให้ความสุนทรีย์ทางด้านการดูที่สามารถเห็นหรือนำมาแสดงได้ นอกจากนี้ศรยกาวยะยังแบ่งย่อยได้อีก 3 ประเภท ได้แก่ ปัทยะ (padya) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยกรอง (verse) ที่แต่งด้วยฉันทลักษณ์ต่างๆ กัทยะ (gadya) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยแก้ว (prose) ที่แต่งเป็นเรื่องราว

เรื่องเล่าขนาดสั้น และจัมปู (campū) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยกรอง และร้อยแก้วรวมกัน จากกาวยะทั้งสามประเภทที่กล่าวมา แต่ละกาวยะยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีกหลายประเภท เช่น ปัทยะ แบ่งเป็น มหากาวยะ (mahākāvya) และขัณฑกาวยะ (khaṇḍakāvya) เป็นต้น (จำลอง สารพัดนึก 2546: 63-64)

มหากาวยะ จัดอยู่ในประเภทศรยกาวยะ เป็นวรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินโดยการอ่านหรือการฟัง จะมีลักษณะที่ต่างจากงานนิพนธ์ประเภทคัมภีร์ ศาสนา และศาสตร์ มหากาวยะเป็นงานประพันธ์ที่เนื้อหาของเรื่องจะต้องนำมาจากนิทานหรือเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์หรือเรื่องต่างๆ ที่ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้นเอง ฉันท์ที่ใช้ต้องมีคามงดงามอยู่ในลักษณะของมหากาวยะ แต่ละสรรคไม่ยาวเกินไป ตอนจบสรรคต้องเปลี่ยนฉันท์ ส่วนขัณฑกาวยะ คืองานนิพนธ์สั้นสละสลวยที่เป็นบทประพันธ์สั้นๆ เป็นบทประพันธ์ที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกและความคิดให้เห็นเป็นจริง โดยทั่วไปบทประพันธ์ที่เป็นขัณฑกาวยะนั้นเป็นงานนิพนธ์ที่ไม่ยาวนานแบ่งออกอย่างกว้างๆ เป็นสองชนิดคือ ศฤงคาริขัณฑกาวยะ (śṛṅgārī khaṇḍakāvya) บทประพันธ์สั้นๆ ที่แสดงอารมณ์ไปทางความรักและกามารมณ์ และ สโตตริ ขัณฑกาวยะ (śotra khaṇḍakāvya) เป็นบทประพันธ์สั้นๆ ที่แสดงถึงความภักดี เคารพ บูชา สดุดี (จำลอง สารพัดนึก 2546: 64-65)

วรรณคดีสั้นสละสลวยมีความรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคของราชวงศ์คุปตะมีกวีที่สำคัญคนหนึ่งชื่อว่ากาลิหาส เป็นหนึ่งในรัตนกวีแห่งพระราชสำนักของพระเจ้าวิกรมาติศย์ (พระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะ) ผู้ครองนครอุชเชนี (ujjainī) ระหว่าง พ.ศ. 918-957 (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2523: คำนำ) ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

dhanvantarikṣapaṇakāmarasimhaśaṅku
vetālabhaṭṭaghaṭakarparakālidāsāḥ |
khyāto varāhamihiro nṛpateḥ sabhāyāṃ
ratnāni vāi vararucirnova vikramasya ||

(Vettan Mani 2002: 374)

“ในสภาของพระเจ้าวิกรม มีรัตนะเก้าดวงคือ อันวันตริ กษปณกะ อมรสิง
หะศังกุ เวตาลภักฏฐะ ฆฎกรปะระ กาลิทาส วราหะมิหิระและวรจุ”

กาลิทาสเป็นกวีและนักเขียนบทละครภาษาสันสกฤตที่มีชื่อเสียง
ที่สุดคนหนึ่ง ได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวี และกวีกุลคุรุ (kavikulaguru)
(ปรมาจารย์แห่งกวีทั้งปวง) เป็นผู้ที่ไม่แพ้ในปัจจุบันก็ได้เสื่อมคลายจากคำ
ยกย่องเช่นนั้นจากชาวอินเดียเลย จะเห็นได้จากที่ชาวอินเดียกล่าวเสมอว่า
“ภูเขานิมาลย์เป็นภูเขาของชาติเรา แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำของชาติเรา คีตา
เป็นคัมภีร์ของชาติเรา และกาลิทาสเป็นกวีของชาติเรา” (V. Raghavan
1961: 65)

กาลิทาสได้ประพันธ์ผลงานชิ้นมากมาย โดยสามารถแบ่งผลงาน
ออกเป็นสองประเภท คือ 1. ประเภทนาฏกะ (บทละคร) ได้แก่ อภิษยาน
ศากุนตลัม (abhihikānāsākuntalam) เป็นบทละคร 7 องก์ ว่าด้วยเรื่อง
เกี่ยวกับท้าวทุษยันต์กับนางศกุนตลา ซึ่งมีแหวนที่เป็นที่ระลึกเป็นส่วน
สำคัญของเรื่อง นับว่าเป็นบทละครที่เยี่ยมที่สุดในบรรดาบทละครทั้งหมด
ของกาลิทาส วิกรมอรัสยาม (vikramorvaśyam) เป็นบทละคร 5 องก์ ว่า
ด้วยเรื่องของความรักระหว่างท้าวปุรุรัส และนางอัปสรชื่ออูรวตี ผู้ต้อง
คำสาป มาลวิกาคณิมิตรัม (mālavikāgnimitram) เป็นบทละคร 5 องก์
เป็นเรื่องเกี่ยวกับท้าวอณิมิตรที่หลงใหลในรูปวาดของสาวใช้ ที่ชื่อวามาลิกา

และท้ายที่สุดก็ทราบว่ามีลัทธิคือเจ้าหญิงองค์หนึ่ง 2. ประเภทกาวยะ (บทร้อยกรอง) ได้แก่ รघुवंศ (raghuvamśa) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ความยาว 19 สรรค เนื้อหาสรรเสริญวงศ์ของรघुหรือ วงศ์พระราม कुमारสัมภวัม (kumārasambhavam) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ความยาว 17 สรรค เนื้อหาเกี่ยวกับความรักของพระศิวะและนางปารวตี การกำเนิดของพระสกันตกุมาร และการสังหารตารกาสูร เมฆพุด (meghadūta) ประพันธ์เป็นชั้นตกาวยะ เนื้อหาว่าด้วยการรำพึงรำพันของยักษที่ส่งข่าว โดยให้เมฆเป็นผู้นำข่าวไปให้กับภรรยาที่รักของตนซึ่งอยู่ห่างไกล แบ่งเป็น 2 ภาค ได้แก่ ภาคต้นชื่อ ปูรวเมฆ (pūrvamegha) ภาคปลายชื่อ อุตตรเมฆ (uttaramegha) การประพันธ์ใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวตลอดทั้งเรื่อง คือ ฉันท์ชื่อ มันทากรานตา อันหมายความว่าอย่างเอียง หรือ ก้าวไปอย่างซำๆ ฉันท์ชนิดนี้บทหนึ่งมี 4 บาท แต่ละบาทมี 17 คำ (จำลอง สารพัตนิก และ จิตตภา สารพัตนิก 2540: 4) ฤตสังหาร (ṛtusamhāra) ประพันธ์เป็นชั้นตกาวยะ เป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้การเดินทางผ่านเวลา (โดยที่ตัวกวีเองมิได้เดินทางไปไหนเลย) จากการผันแปรของธรรมชาติของฤดูกาลทั้ง 6 ของอินเดีย คือ ฤดูหนาว ฤดูน้ำค้าง (ฤดูเย็น) ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูฝน และ ฤดูใบไม้ร่วง ประพันธ์ด้วยบทร้อยกรองจำนวน 144 บท

กาลิทาสเป็นมหากวีที่มีอัจฉริยภาพทางด้านกวี และมีความรู้หลายสาขา มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะได้ท่องเที่ยวไปทั่วอินเดีย ผลงานอันโดดเด่นในการพรรณนาธรรมชาติที่ต้องยกย่องว่าชาญฉลาดเพราะใช้ธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบในการประพันธ์ โดยทั่วไปการพรรณนาธรรมชาติมักเกิดจากการที่กวีเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ได้พบเห็นสิ่งรอบตัว ไม่ว่าจะเป็น พืชพันธุ์ สัตว์ ท้องฟ้า อากาศ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แล้วนำมาพรรณนาผูกกับความสะท้อนอารมณ์ของตนเอง ทั้งอารมณ์รัก คิดถึง เศร้าโศก เป็นต้น กวีต้องเป็นผู้ที่มีความรู้จริงกับธรรมชาติเหล่านั้น กาลิทาส

ได้ชื่อว่าเป็นกวีแห่งธรรมชาติใฝ่ใจธรรมชาติและสามารถเชื่อมโยงสภาพตามธรรมชาติให้เข้ากับอารมณ์ของมนุษย์อย่างงดงาม มีความสามารถในการถ่ายทอดชีวิตมนุษย์ สภาพตามธรรมชาติของพืชและสัตว์ให้สัมพันธ์กับอารมณ์และโลกทัศน์ของตน

ผลงานของกาลิทาสได้รับการยกย่องและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ได้มีการนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ มากมาย ทั้งเยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส แม้กระทั่งในภาษาไทยด้วย ต่อมาในระยะหลังๆ กวีอีกจำนวนไม่น้อยที่ใช้ชื่อกาลิทาสกับงานของตน คือ อภินว-กาลิทาส อากพริย-กาลิทาส เป็นต้น

กาลิทาสเป็นเลิศในด้านการใช้คำเปรียบเทียบแต่งบทร้อยกรอง ใช้อลังการอุปมาได้ไพเราะจับใจและกินใจ จนมีคำกล่าวเป็นบทพังเพยว่า “อุปมากาลิทาส” (จำลอง สารคดี 2546: 156) การใช้ทฤษฎีอลังการทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีได้แสดงความสามารถทางด้านวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ ทั้งด้านการประพันธ์และการสื่อความหมายในบทกวีนิพนธ์

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส โดยใช้ทฤษฎีอลังการศาสตร์ รวมถึงใช้ธรรมชาติสื่อความความหมายในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส จากวรรณกรรมของกาลิทาส ประเภทนาฏกะ (บทละคร) เรื่องอภิชนานศากุนตลัม และประเภทชันชกาวยะ (ชันชกาวพย) เรื่องฤตสังหาร และเมฆทูต

วัตถุประสงค์

ศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส (โดยใช้ทฤษฎีอลังการศาสตร์) ศึกษาการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความความหมายในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้ธรรมชาติในการประพันธ์” ของ กาลิทาส-กวีแห่งธรรมชาติ ได้ใช้เอกสารที่เป็นประโยชน์สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. อภิธานศำนดลัม:

(1) ต้นฉบับภาษาสันสกฤตพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี-

The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa by M.R. Kale, 1969.

(2) อภิธานศำนดลัมของกาลิทาสฉบับแปลเป็นภาษาไทย-

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา โรงพิมพ์เมตตาปริ้นติ้ง ศาลายา นครปฐม, 2564.

2. ฤตสังหาร:

(1) ต้นฉบับภาษาสันสกฤตพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี-

The R̥tusamhāraṁ of Kālidāsa by M.R. Kale, 1967.

(2) ฤตสังหารของกาลิทาสฉบับแปลเป็นภาษาไทย-

วรลักษณ์ พับบรรจง ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527.

3. เมฆทูต:

(1) ต้นฉบับภาษาสันสกฤตพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี-

The Meghadūta of Kālidāsa by M.R. Kale, 1947.

(2) เมฆทูตของกาลิทาสฉบับแปลเป็นภาษาไทย-

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “การใช้ธรรมชาติในการประพันธ์” ของ กาลิทาส-กวีแห่งธรรมชาติ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยใช้ระเบียบการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Research) จากเอกสารที่เป็นข้อมูลที่มีประสิทธิภาพต่อการวิเคราะห์ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ซึ่งแสดงผลการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

ศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส โดยใช้ทฤษฎีอลังการศาสตร์ (อรรถาลังการ: สวภาโวคติ อุปมา และ รูปกะ)

ทฤษฎีอลังการศาสตร์ (Alāṃkāraśāstra Theory) ในวรรณคดีสันสกฤต คือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง ให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ อลังการเป็นคำสันสกฤตมาจาก $\text{อลิ} + \text{กฤ ธาตุ} + \text{ขณ}$ ปัจจัย แปลว่าการประดับตกแต่งหรือเครื่องประดับ หมายถึงเครื่องประดับทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับด้านกวีนิพนธ์ อลังการหมายถึงเครื่องเสริมแต่งที่ทำให้บทกวีมีความสวยงามมีรสชาติมีความน่าอัศจรรย์ซึ่งทำให้กวีนิพนธ์มีความแตกต่างไปจากข่าวสาร อลังการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ศัพทาลังการ คืออลังการที่มุ่งความงามของคำประพันธ์ทางด้านเสียง และ 2) อรรถาลังการ คืออลังการที่มุ่งความงามของคำประพันธ์ทางด้านความหมาย การใช้โวหารเปรียบเทียบให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่างๆ กันไป อลังการทั้ง 2 ชนิดนี้กวีสันสกฤตถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ในกวีนิพนธ์ เพราะเสียงและความหมายนี้เองที่รวมกันเป็นกวีนิพนธ์ ภามหะ (Bhāmaha) นักวรรณคดีสันสกฤตให้คำจำกัดความวรรณคดีว่า “คือความหมายและเสียงที่ประสานกันอย่างดี” (śabdārthasahitau-kāvyam) อลังการทางความหมายและอลังการทางเสียงจึงเป็นหัวใจของกวีนิพนธ์ (กุสุมา รักขมณี 2549: 45)

อรรถาลังการ (arthālaṃkāra) อลังการด้านความหมายชนิดต่างๆ ที่มุ่งความงามทางด้านความหมาย การใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่างกันไป อรรถาลังการเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยเพิ่มความหมายที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นให้แก่บทประพันธ์ กล่าวได้ว่าอรรถาลังการเกิดจากการที่กวีใช้ความสามารถในการปรุงแต่งเนื้อความโดยสร้างจินตภาพให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ตามไปด้วย เช่น การใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมโดยยกไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นง่ายขึ้น โดยทั่วไปสิ่งที่นำไปเปรียบเทียบจะต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนมีความเข้าใจตรงกันอยู่แล้ว เช่น เมื่อนึกถึงคนผิวขาวก็จะนึกถึงสำลี แล้วกล่าวว่า ขาวเหมือนสำลี เป็นต้น

จากการศึกษาธรรมเนียมชาตินิพนธ์ของกาลิทาสโดยใช้ทฤษฎีอลังการศาสตร์พบว่า กาลิทาสใช้อลังการประเภทอรรถาลังการ 3 ลักษณะในการประพันธ์ ได้แก่ สวภาโวक्ति อุปมาและรูปกะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. อรรถาลังการ-สวภาโวक्ति (arthālaṃkāra-svabhāvokti)

คือการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติโดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกนัก อาจมีการใช้ภาพพจน์บ้างเล็กน้อย มักเป็นบทพรรณนาสัตว์ ต้นไม้ หรือสถานที่ (กุสุมา รักษมณี 2549: 32) ดังตัวอย่างในอิทิกษณาศากุนตลัม องค์ 1 โศลก 7

rājāḥ -- sūta dūramamunā sārāṅgeṇa vayamākṛṣṭāḥ| ayaṃ
punaridānīmapi grīvābhaṅgabhirāmaṃ muhuranupatati
syandane dattadrṣṭiḥ paścārdhena praviṣṭaḥ
śarapatanabhayaḍbhūyasā pūrvakāyam|
darbhainṛardhāvaliḍhaiḥ śramavivṛtamukhabhramśibhiḥ
kīrṇavartmā paśyodagraplutatvādiviyati bahutaram
stokamurvyām prayāti ||1:7||

(1:7) พระราชา: สุตะ (สารถิ) เราถูกกวาดตัวนี้พาไปไกลมากแล้วนะ แม้ถึงตอนนี้ ก็อีกนั่นแหละ มันก็ยังจ้องตาครั้งแล้วครั้งเล่า ไปที่รถที่กำลังตามหลังมันไป ด้วยท่าทางที่ดังมาก เพราะคอที่โค้งงอของมัน (เนื่องจากการหันมามอง) ร่างกายส่วนหลังเข้าไปยังร่างกายส่วนหน้าอย่างมาก เพราะกลัวว่าลูกศรจะยิ่งถูกตัวมัน ตามทางที่มันวิ่งไปจะมีหญ้าทรณะ (ทรณ) ที่เคี้ยวได้เพียงครั้งเดียวและตกจากปากที่อ้าเพราะความเหน็ดเหนื่อย เร็วราดไปตลอดทาง ดุสี เพราะมันกระโดดอย่างสูง มันจึงวิ่งไปบนอากาศมากกว่าวิ่งไปบนพื้นดิน (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2564: 6)

ในโคลงนี้กาลิทาสได้แสดงการใช้อรรถาธิบายทางความหมายที่โดดเด่น คืออรรถาธิบายแบบสวาโกติ ในการพรรณนาตามสภาพที่เป็นอยู่จริงโดยธรรมชาติที่ชัดเจน ไม่บิดเบือนหรือแสสร้ง โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกนัก ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงลักษณะสภาพของสิ่งที่พรรณนาไว้อย่างเห็นภาพพจน์ กวีบรรยายถึงกวางที่ตกใจเพราะเห็นพระราชาที่กำลังนั่งรถไล่ล่าพร้อมยิงธนู โดยมีอากัปกริยาที่เป็นธรรมชาติ ตามสภาพที่เป็นจริง เช่นจะเห็นภาพจากการพรรณนาว่าเวลากวังกะโดดเหมือนกวางลอยอยู่ในอากาศเท้าแทบไม่ติดดินเลย

2. อรรถาธิบาย - อุปมา (arthālamkāra - upamā) คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่าเหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ เช่น ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์ สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบเรียกว่า อุปมา คือ ดวงจันทร์ มีลักษณะเด่นคือแสงนวลกระจ่าง สิ่งที่ถูกนำไปเปรียบ เรียกว่า อุปไมย คือดวงหน้าของนาง มีลักษณะเด่นคือ ความนวลกระจ่างเช่นเดียวกับดวงจันทร์ ลักษณะร่วมของอุปมากับอุปไมย (คือความนวลกระจ่าง) เรียกว่า สาธารณธรรม (กุสุมา รักษมณี 2549: 28)

คำว่าอุปมาอุปไมย คือคำที่มาจาก อุปมา และ อุปไมย มาประกอบกัน เมื่อรวมกันจึงหมายถึง ถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นสำนวนใช้เปรียบเทียบซึ่งจะประกอบด้วยคำเหล่านี้ เช่น ราวกับ เหมือน ดุจ ดัง อย่าง เป็นต้น อุปมา คือสิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบ ส่วน อุปไมย คือสิ่งหรือข้อความที่ถูกเปรียบเทียบ ดังตัวอย่าง

สวयरากับนางฟ้า คำว่านางฟ้า คือ อุปมา ส่วนคำว่าสวय คือ อุปไมย
ขาวเหมือนปุยนุ่น คำว่าปุยนุ่น คือ อุปมา ส่วนคำว่าขาว คือ อุปไมย
ถนนขรุขระเหมือนดวงจันทร์ คำว่าดวงจันทร์ คือ อุปมา ส่วนคำว่าขรุขระ คือ อุปไมย

กาลิทาสขึ้นชื่อในเรื่องการใช้อุปมา โสลกต่อไปนี้เป็นตัวอย่างที่ยอดเยี่ยมของการใช้อุปมาเชิงศิลปะ และมีความละเอียดอ่อนเพื่ออธิบายความบริสุทธิ์ พรหมจรรย์ และจิตวิญญาณของศกุนตลาในอภิษฐานศากุนตลัม (Abhijñānaśākuntalam) องก์ 2 ใน โสลกที่ 10

anāghrātaṃ puṣpaṃ kisalayamalūnaṃ kararuhairanāviddham
ratnaṃ madhu navamanāsvāditarasam |
akhaṇḍaṃ puṇyānāṃ phalamiva ca tadrūpamanaghaṃ
na jāne bhoktāraṃ kamiha samupasthāsyati vidhiḥ ||2:10||

(2:10) ความงามที่ไร้ที่ติของนาง เป็นเหมือนดอกไม้ที่ยังไม่มีใครดม เป็นเหมือนใบไม้แรกผลิที่ยังไม่มีใครใช้เล็มเด็ด เป็นเหมือนรัตนะที่ยังไม่ได้โดนเจาะรู เป็นเหมือนน้ำผึ้งใหม่ที่ยังไม่มีใครได้ชิมรสชาติ และเหมือนผลบุญที่ยังไม่ใช้ ฉันไม่รู้ว่พระพรหมจะไปหาใครให้เป็นผู้เชยชมนางในโลกนี้ (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2564: 53)

จากอีกตัวอย่างของการใช้ อุปมา ในเมฆุต (meghadūta)
อุตตรเมฆ (uttaramegha) โศลกที่ 44

śyāmāsvaṅgaṃ cakitahariṇīprekṣaṇe dṛṣṭipātāṃ
vaktracchāyāṃ śaśini śikhināṃ barhabhāreṣu keśān |
utpaśyāmi pratanuṣu nadivīciṣu bhrūvilāsān
hantaikasmin kvacid api na te caṇḍi sādrśyam asti ||2:44||

(อุตตร:44) พี่เห็นร่าง (ของเจ้า) ในเถาว์ลย์ชื้อปรียงค์ การทอด
สายตา (ของเจ้า) ในตาทั้งสองของนางกวางที่ตีนตระหนก นวลหน้า (ของ
เจ้า) ในพระจันทร์ ผม (ของเจ้า) ในพวงหางทั้งหลายของนกยูงทั้งหลาย
(และ) การยักคิ้วหวัดตาที่งดงามในริ้วคลื่นที่เล็กๆ ของแม่น้ำ โอ คนซึ่งอน
สิ่งที่เหมือนเจ้า ไม่มีอยู่เลยในสิ่งใดๆ สิ่งเดียว (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา
2523: 54)

ในโศลกนี้กาลิทาสได้แสดงการใช้อรรถาถาอุปมา ในการ
พรรณนาความงามของหญิงที่รักด้วยการเปรียบส่วนสรีระต่างๆ ของนาง
กับธรรมชาติ เช่น ร่างของนางในเถาว์ลย์ชื้อปรียงค์ ตาเหมือนตานางกวางที่
ตกใจง่าย ผมของนางเหมือนหางนกยูง คิ้วเหมือนคลื่นน้อยๆ ดังริ้วคลื่น
เล็กๆ ของแม่น้ำ (ไม่เลื้อยประเทภเถาว์ลย์ เช่น ปรียงค์ เถาว์ลย์มีบทบาท
สำคัญไม่น้อย ซึ่งกาลิทาสมักกล่าวถึงไม่เลื้อยและนำมาพรรณนาเปรียบ
เทียบ “เมื่อความรักเปรียบได้กับเถาว์ลย์” “เครื่องประดับเพียงเล็กน้อยดู
เหมือนไม้เลื้อย” “เหมือนไม้เลื้อยที่ร่วงโรยได้รับการฟื้นฟู”) กาลิทาสได้
เลือกสรรสิ่งแวดล้อมต่างๆ จากธรรมชาติในการเปรียบเทียบ ในรูปแบบ
ของ ‘อุปมากาลิทาส’ แสดงลักษณะเด่นเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งว่ามี
ลักษณะคล้ายอีกสิ่งหนึ่ง

3. อรรถาสังการ-รูปกะ (arthālamkāra - rūpaka) คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่เป็นการกล่าวในทำนองว่า สิ่งหนึ่งเป็นสิ่งเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์ ดังนั้น รูปกะ จึงมีความหมายลึกซึ้งกว่าอุปมา เพราะมิใช่เพียงแค่ดวงหน้าเหมือนดวงจันทร์เท่านั้น แต่เป็นดวงจันทร์เลยทีเดียว (กุสุมา รัชมณี 2549: 28) ดังตัวอย่างในฤตุสังหาร (ṛtusamhāra) สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรัช) โศลกที่ 4

balāhakāścāsanīśabdamardalāḥ
surendracāpaṃ dadhatastaḍidguṇam |
sutikṣṇadhārāpatanograsāyakāis
tudanti cetaḥ prasabhaṃ pravāsinām ||2:4||

(2:4) ส่วนเมฆฝน (ซึ่งเปรียบเสมือนหนึ่งนักรบ) ผู้มี (เสียง) กลอง (ศึก) คือเสียงฟ้าร้อง ถืออยู่ซึ่งคันธนูของพระอินทร์ผู้กล้าหาญ (คือ รุ่งกินน้ำ) (และ) มีสายธนูคือสายฟ้าแลบ กำลังกระหน่ำยิงหัวใจของคนเดินทางไกลทั้ง หลายอย่างรุนแรงด้วยลูกธนูที่แหลมคม คือการตกกระหน่ำลงมาของสายฝนอย่างหนัก (วรลักษณ์ พบบรรจง 2527: 16)

ในโศลกนี้ กาลิหาสได้ประพันธ์โดยใช้อรรถาสังการรูปกะ พรรณนาธรรมชาติในจินตนาการเปรียบเทียบว่า คันธนูของพระอินทร์ผู้กล้าหาญ (คือ รุ่งกินน้ำ) สายธนู (คือสายฟ้าแลบ) เป็นการพรรณนาถึงสภาพจิตใจและความรู้สึกของบรรดาบุคคลที่ต้องพลัดพรากจากหญิงคนรัก โดยเปรียบเทียบสายฝนที่กระหน่ำลงมากระทบถูกร่างกายของพวกเขาเหล่านั้นกับลูกธนูอันแหลมคมที่ยิงมาเสียบต้องหัวใจ กล่าวคือ เป็นเหตุให้พวกเขาารู้สึกเจ็บปวดทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะสายฝนทำให้พวกเขารู้สึกวิตก

ห่วงใยถึงนางที่รัก (หญิงผู้หวาดกลัวสายฟ้าแลบและเสียงฟ้าร้อง) ซึ่งต้องอยู่ตามลำพังโดดเดี่ยวในเวลานี้ ในขณะเดียวกัน ความหนาวเย็นของของสายฝนทำให้เขามีความรู้สึกร้อนกระวนกระวายอยากจะอยู่ใกล้ชิดกับนางมากยิ่งขึ้นด้วย

ศึกษาการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความความหมายในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส

เมื่อความสะเทือนอารมณ์เกิดแก่ศิลปินแล้ว เป็นธรรมดาที่ศิลปกรรมต่างๆ จะเกิดขึ้นเพื่อสนองอารมณ์นั้น โดยเฉพาะผู้ที่เป็นักกวีนิพนธ์ย่อมเป็นเครื่องสำแดงอารมณ์ที่ถนัดที่สุด และในยุคโบราณอันเป็นช่วงเวลาที่มนุษย์มีชีวิตผูกพันใกล้ชิดธรรมชาติ งานวรรณกรรมก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติมีผลกับชีวิตมนุษย์มากมาย ในวรรณกรรมของกาลิทาสจะเห็นการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายในกวีนิพนธ์ของเขา ดังเช่นในการพรรณนาอ้างอิงถึงดอกไม้และพฤษชาตินานาพันธุ์ กาลิทาสได้ใช้ความอัจฉริยะในการประพันธ์เพื่อสื่อให้เห็นถึงความหลากหลายในความหมายของคำว่าดอกไม้ ซึ่งสามารถจำแนกความหมายที่สื่อในการประพันธ์ ทั้งในความหมายของรูปธรรมและนามธรรม ดอกไม้ที่สื่อความหมายรูปธรรม พบ 3 ลักษณะได้แก่ 1. ดอกไม้ที่ใช้ในการประดับบนเรือนร่างของบุคคล 2. ดอกไม้ที่ใช้ในงานพิธีกรรม เช่น บูชา, สังเวศ เป็นต้น 3. ดอกไม้ที่ใช้เป็นของขวัญ และดอกไม้ที่สื่อความหมายนามธรรม คือดอกไม้ที่ให้คุณค่าทางจิตวิญญาณ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

1. ดอกไม้ที่ใช้ในการประดับบนเรือนร่างของบุคคล จากผลงานของกาลิทาสจะเห็นการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายของดอกไม้ที่ใช้ตกแต่งบนศีรษะของสตรี ในเมฆทูต (meghadūta) อุตตรเมฆ

(uttaramegha) โศลกที่ 2

haste līlākamalamalake bālakundānuviddham
nītā lodhraprasavarajasā pāṇḍutām ānane śrīḥ |
cūḍāpāśe navakurabakaṃ cāru karṇe śrīṣaṃ
sīmante ca tvadupagamajaṃ yatra nīpaṃ vadhūnām ||2:2:||

(อุตตร:2) ในเมืองอลกานัน ดอกบัวเพื่อการเล่นสนุกมีอยู่ในมือของหญิงทั้งหลายที่ผมมีดอกมะลิสดติดอยู่ ความงามที่ใบหน้า (ของพวกผู้หญิง) ถูกนำไปสู่ความขาวเพิ่มขึ้นเพราะละอองเกสรดอกโลธรระ ที่ผมมีดอกกุรพกะสด ที่ผมมีดอกศิริษะ ที่ผมมีดอกนีปะที่เกิดจากการมาใกล้ของท่าน (จิรพัฒน์ ประพันธ์รวิทยา 2523: 33)

ในโศลกที่กล่าวมานี้มีคำอธิบายเกี่ยวกับดอกไม้สำหรับการตกแต่งบนเรือนร่างของบุคคล ยักษ์ใน เมฆทูตได้พรรณนาแก่เมฆ (ซึ่งเป็นผู้สื่อสาร) ถึงสถานที่ต่างๆ ในเมืองอลกาที่ภรรยาผู้เป็นที่รักของเขาอาศัยอยู่ว่าเป็นสถานที่สวยงาม มีบุปผชาติสวยงามมากมาย มีหญิงงาม และหญิงสาวทั้งหลายเหล่านั้น ได้ถือดอกบัว (kamala) ไว้ในมือเพื่อการเล่นสนุกสนาน พวกเธอได้ใช้ดอกมะลิ (kunda) ประดับไว้ที่ผม และใช้ดอกกุรพกะ (kurabaka) ประดับที่ผม ผม มีดอกศิริษะ (śrīṣa) ทัดหู และเมื่อมีละอองเกสรของดอกโลธรระ (lodhra) ติดอยู่บนใบหน้าของพวกเธอก็ยิ่งทำให้ใบหน้าของพวกเธองดงามยิ่งขึ้น กาลิหาสได้ใช้ธรรมชาติของดอกไม้หลายชนิดในการพรรณนาเพื่อสื่อความหมายของดอกไม้ในการประดับประดาบนเรือนร่างของสตรี ในบทกวีนี้แสดงให้เห็นว่าดอกไม้เป็นเครื่องประดับที่จำเป็นและเป็นที่ยอมรับในการประดับบนเรือนร่างของสตรีทั้งหลายในยุค

สมัยนั้น

นอกจากนี้ในฤตสังหาร (ṛtusamhāra) สรรคที่ 2 ฤตฺพน (วรุช) ก็มี การใช้ดอกไม้นี้ในการสื่อความหมายที่ใช้ตกแต่งบนศีรษะของสตรีเช่นกัน

śirasi bakulamālāṃ mālātībhiḥ sametāṃ
vikasitanavapuṣpairyūthikākuḍmalāis ca |
vikacanavakadambāiḥ karṇapūraṃ vadhūnāṃ
racayati jaladāughah kāntavatkāla eṣaḥ ||2:24||

(2:24) ฤตฺกาลอันมีกลุ่มเมฆ (=ฤตฺพน) นี้ก็เหมือนกับชายคนรัก (กล่าวคือ) ย่อมทำพวงมาลัยด้วย ดอกพิกุลอันร้อยเรียงเข้าด้วยกันกับดอก มะลิซ้อน ดอกไม้สด (อื่นๆ) ที่กำลังบานเต็มที่และดอกคัตเค้า แรกแย้ม (ไว้สวม) บนศีรษะของหญิงคนรักของตน และทำเครื่องประดับหูด้วยดอก กระจ่มสดที่กำลังแบ่งบานให้แก่นางด้วย (วรลักษณ์ พับบรรจง 2527: 24)

ในโคลกนี้กาลิทาสได้พรรณนาถึงดอกไม้มานานาพันธุ์ สื่อให้เห็นถึงความหมายของจินตนาการที่ว่า การที่ชายคนรักทำเครื่องประดับต่างๆ ด้วยดอกพิกุล (bakula) ดอกมะลิซ้อน (mālātī) ดอกคัตเค้า (yūthikā) และ ดอกกระจ่ม (kadamba) ให้กับหญิงคนรักของตนนั้น ก็ดูเหมือนว่า ฤตฺพนก็ทำเครื่องประดับด้วยดอกไม้มานานาชนิดให้แก่ปาเช่นกัน ทั้งนี้เพราะ ต้นไม้ในป่าเมื่อได้รับน้ำฝนย่อมผลิดอกไสว ดุงดงามไปทั้งป่า ในทำนองเดียวกับสตรีประดับร่างกายด้วยมวลดอกไม้ที่ชายคนรักของนางประดิษฐ์ เป็นเครื่องประดับให้ดูงามตา กวีนิพนธ์บทนี้แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของดอกไม้ที่ใช้เป็นเครื่องประดับบนเรือนร่างของเหล่าสตรี

2. ดอกไม้ที่ใช้ในงานพิธีกรรม นอกจากดอกไม้ที่ใช้ในการประดับบนเรือนร่างของบุคคลแล้วนั้น กาลิทาสยังใช้การประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายของดอกไม้ที่ใช้ในการทำพิธีกรรมต่างๆ ดังตัวอย่างใน อภิษยานุศาสนตลัม องค์กรที่ 4 โศลกที่ 8

priyaṃvadā -- (puṣpabhājanam vilokya) sakhi avacitāni
balikarmaparyāptāni kusumāni ।
kāśyapaḥ -- (ṛkchandasā' śāste)
amīvedimparitaḥ kṛptadhiṣṇyāḥ samidvantaḥ
prāntasamstīrṇadarbhāḥ। apaghnato duritaṃ
havyagaṇḍhairvaitānāstvāṃvahnayaḥ pāvayaṃtu ||4:8||

ปริยัมวทา--(มองตะกร้าดอกไม้) เพื่อนรัก ฉันว่าเรารวบรวมดอกไม้ได้มากพอสำหรับการบวงสรวงแล้วละ

กาศยปะ: (กล่าวคำอวยพรด้วยมนตร์แห่งพระเวท)

(4:8) ขอให้ไฟบวงสรวงซึ่งตั้งวางอยู่รอบเวที (แท่นบูชา) (ไฟ) ซึ่งได้รับการสังเวยด้วยไม้ศักดิ์สิทธิ์ (ไฟ) ซึ่งได้รับการสังเวยด้วยหญ้าทรกะที่โปรยรอบกองไฟและ (ไฟ) ซึ่งได้ขับไล่สิ่งชั่วร้ายไปด้วยกลิ่นเครื่องสังเวยโปรตจงชำระบาปให้แก่เจ้าด้วยเถิด (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2564: 114)

ในโศลกนี้ดอกไม้ได้สื่อให้เห็นถึงความหมายในการบูชา และการทำพิธีกรรมต่าง ๆ จะเห็นได้จากที่ปริยัมวทาพูดกับอนสุยาว่า: “เพื่อนรักเรารวบรวมดอกไม้เพียงพอสำหรับเครื่องบูชาอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว” และยังมีการอ้างถึงการใช้หญ้าทรกะ (หญ้าทรก หมายถึงหญ้ากุสะ) “เราจะเอาหญ้าทรกะเหล่านี้ไปให้พราหมณ์ผู้ทำพิธีเพื่อปูเวทีพิธิ (ที่ก่อไฟพิธิ, ที่โปรยรอบ

กองไฟในพิธีทางศาสนา)”

นอกจากนี้ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โศลกที่ 4 ก็มีการใช้ดอกไม้ในการทำพิธีบูชา

pratyāsanne nabhasi dayitājīvitālbambanārthī
jīmūtena svakuśalamayīm harayīṣyan pravṛttim |
sa pratyagraiḥ kuṭājakusumaiḥ kalpitārghāya tasmai
prītaḥ prītipramukhavacanam svāgataṁ vyājahāra ||1:4||

(ปุรว:4) เมื่อเดือนศรಾವณะมาถึง ยักษ์นั้นผู้ปรารถนาที่จะประทับ ประครองชีวิตของภรรยาที่รัก ปรารถนาที่จะให้เมฆส่งข่าวเกี่ยวกับความ ปกติสุขของตน มีความยินดี จึงได้กล่าวการต้อนรับ ที่ประกอบด้วยถ้อยคำ ล้วนแล้วด้วยความรักแก่เมฆนั้นผู้ได้รับการบูชาด้วยดอกกุฎฐะที่สด ที่กระทำแล้ว (โดยยักษ์นั้น) (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2523: 2)

ในโศลกนี้กาลิทาสได้กล่าวถึงเดือนศรಾವณะ หรือ (เดือน 9) ซึ่ง ยักษ์นั้นต้องการให้เมฆเป็นผู้ส่งข่าวความเป็นอยู่ของตนให้แก่ภรรยาที่ตน รัก ผู้ซึ่งอยู่ห่างไกล ในการนี้เมฆจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งในการเป็นผู้นำ ข่าวสารของตนไปให้กับภรรยาสุดที่รักของตน ยักษ์จึงมีความยินดีและได้ กล่าวคำต้อนรับเมฆด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน และยังได้นำดอกกุฎฐะ (kuṭaja) (ดอกพุทพิชญา) มาบูชาเมฆ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพด้วย

3. ดอกไม้ที่ใช้เป็นของขวัญ นอกจากดอกไม้ที่ใช้ในงานพิธีกรรม ต่างๆ แล้วนั้น ยังพบการประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายของ ดอกไม้ที่ใช้เป็นของขวัญ ดังตัวอย่างจากการสนทนาในฉากหนึ่งของ

อภิธานศาสนวลัม – ปริยัมวทา ได้กล่าวกับ อนสุยา และ ศกุนตลา

priyaṃvadā -- (vicintya) halā madanalekho'sya kriyatām
taṃ sumanogopitaṃ kṛtvā devaprasādasyāpadeśena
tasya hastaṃ prāpayiṣyāmi |

ปริยัมวทา: (คิด) เพื่อน เราเขียนจดหมายรักถึงเขาเถอะ ฉันจะซ่อนมันไว้ในดอกไม้ แล้วเอาไปมอบให้ในมือเขา โดยสร้างว่าเป็นของที่พระเป็นเจ้าประทานให้ด้วยความโปรดปราน (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2564: 78)

จากคำสนทนาเหล่านี้ ของขวัญถูกกล่าวถึงในเหตุการณ์ตอนหนึ่งในอภิธานศาสนวลัม การนำเสนอดอกไม้เป็นของขวัญจากธรรมเนียมปฏิบัติ ทำให้เป็นอุปกรณปกปิดบันทึกความรักในดอกไม้ ปริยัมวทาคนสนิทของศกุนตลาแนะนำให้ศกุนตลาเขียนจดหมายรักให้กษัตริย์ทุษยนต์ แล้วเธอจะเป็นผู้นำจดหมายรักนั้นซ่อนไว้ในดอกไม้และมอบให้กับกษัตริย์ทุษยนต์ด้วยตัวเธอเอง โดยสร้างทำเป็นว่ามันเป็นเครื่องบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ที่เหลืออยู่ และมอบเป็นของขวัญแก่กษัตริย์ทุษยนต์

ดอกไม้ที่สื่อความหมายนามธรรม นอกจากความหมายของดอกไม้ที่กล่าวมาข้างต้น กาลิทาสยังได้ใช้การประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายของดอกไม้ในแง่ของนามธรรม คือการใช้ดอกไม้สื่อในความหมายที่ให้คุณค่าทางจิตวิญญาณ ได้แก่ดอกไม้ที่ให้ความรู้สึก ความนึกคิดทางจิตใจทางอารมณ์ ความรัก ความผูกพัน ความหลงใหล ความสุข ความสงบทางจิตวิญญาณ ดังตัวอย่างใน ฤตุสังหาร (rtusamhāra) สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรัช) โศลกที่ 17

kadambasarjārjunaketakivanaṃ
vikampayaṃstatkusumādhivāsitaḥ |
saśīkarāmbhodharasāṅgaśītalāḥ
samīraṇaḥ kaṃ na karoti sotsukam ||2:17||

(2:17) สายลมกำลังพัดป่าของต้นกระท่อม รัง กุ่ม และลำเจียกให้
สั่นไหวอยู่ มันเป็นสายลมที่หอมกรุ่นด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ ของ
เหล่าต้นไม้ที่มันได้พัดผ่าน (และยัง) เป็นสายลมที่เยือกเย็น เนื่องจากการได้
สัมผัสกับเมฆที่เต็มไปด้วยละอองน้ำ สายลมเช่นนี้จะไม่ทำให้ผู้ใดบังเกิด
ความปั่นป่วนกระวนกระวายใจละหรือ (วรลักษณ์ พบบรรจง 2527: 23)

ในโคลกนี้กวีได้กล่าวถึงกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ในฤดูฝน กลิ่น
หอมที่กาลิทาสกล่าวถึงมักมีลมเป็นสื่อของความหอม กาลิทาสได้พรรณนา
ถึงดอกไม้ อันได้แก่ ต้นกระท่อม (kadamba) ต้นรัง (sarja) ต้นกุ่ม (arjuna)
และ ต้นลำเจียก (ketakī) กลิ่นหอมของมวลดอกไม้เหล่านี้เป็นนามธรรมซึ่ง
ไม่สามารถมองเห็น หรือจับต้องได้ แต่มีผลมากมายกับความรูสึกต่างๆ ที่
สุขสบาย เกี่ยวเนื่องด้วยสุขภาพทางจิตใจ สดชื่น สบายใจ อารมณ์รัก คิดถึง
เศร้าโศก เป็นต้น เป็นดอกไม้ที่ใช้สื่อในความหมายที่ให้คุณค่าทางจิต
วิญญาณ

นอกจากนั้นในฤตสังหาร (ṛtusamhāra) สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ
(วสันต) โคลกที่ 2 ก็มีการพรรณนาถึงดอกไม้ในความหมายที่ให้คุณค่าทาง
จิตวิญญาณ ดังตัวอย่าง

drumāḥ sapuṣpāḥ salilam sapadmaṃ
stiryaḥ sakāmāḥ pavanaḥ sugandhiḥ |

sukhāḥ pradoṣā divasāśca ramyāḥ
sarvaṃ priye cārutaraṃ vasante ||6:2||

(6:2) นี่แนะนำนางที่รัก ในฤดูใบไม้ผลิ สรรพสิ่งล้วนสวยงามยิ่งนัก ต้นไม้ผลิดอกสะพรั่ง ท้องน้ำเต็มไปด้วยดอกบัว บรรดาสตรีต่างมีความรัก (ท่วมท้นหัวใจ) (ส่วน) สายลมก็ตรลอบอบวลด้วยกลิ่นหอม (ของดอกไม้ นานาพันธุ์) ยามเย็นเป็นช่วงเวลาแห่งความสุขสดชื่น และยามกลางวันก็เป็นเวลาที่นารี نرمย์ (วรลักษณ์ พบบรรจง 2527: 59)

ในโคลงนี้กาลิทาสได้พรรณนาถึงดอกไม้ในฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งต้นไม้ในฤดูนี้จะผลิดอกบานสะพรั่ง ไม่ว่าในหนองน้ำหรือในสระน้ำก็จะมีดอกบัวบานไปทั่ว เมื่อสายลมพัดผ่านก็จะพากลิ่นหอมของมวลดอกไม้ นานาชนิดให้หอมอบวลไปทั่วบริเวณ ทำให้บรรยากาศในเวลากลางวันเป็นเวลาที่มีความสุขสดชื่น เบิกบาน พอถึงเวลาเย็นพระอาทิตย์ตกแล้วก็เป็นช่วงเวลาที่นารี อภิรมย์ยิ่งนัก สิ่งแวดล้อมเหล่านี้มีผลให้ผู้คนที่เกิดความรู้สึกถึงความรัก ในกวีบทนี้ดอกไม้ได้ให้ซึ่งความสุขแก่ผู้คนทำให้เกิดอารมณ์รักและความสงบสุข เป็นดอกไม้ที่สื่อในความหมายที่ให้คุณค่าทางจิตวิญญาณและยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติด้วย

บทสรุป

กาลิทาสได้สร้างคุณค่าอภิลักขณ์ในบทประพันธ์ ผลงานที่งดงามโดดเด่น ประกอบด้วยอภิลักขณ์เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความงดงามในบทประพันธ์ มีถ้อยคำและภาษาที่ไพเราะ มีความหมายลึกซึ้ง งามทั้งเสียงและความหมาย การใช้ถ้อยคำถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในงานนิพนธ์

เพราะเป็นสื่อของจินตนาการของกวีที่จะส่งไปยังผู้อ่าน ในกวีนิพนธ์ของ กาลิทัสมักใช้วิธีการเปรียบเทียบ ทำให้่อลังการชนิดต่างๆ งดงาม สมบูรณ์ โดยเฉพาะการใช้อุปมาในการประพันธ์ซึ่งเป็นความสามารถและ คุณสมบัติพิเศษของกาลิทัส จากการศึกษาพบว่า่อลังการที่เด่นที่สุดคือ อรรถาอลังการประเภทสวภาโวคติ ซึ่งมีอุปมาและรูปกะ เป็นเครื่องเสริม จินตนาการแก่ผู้อ่าน และทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีนิพนธ์เป็นสารที่มี ลักษณะประณีตมุ่งถ่ายทอดความรู้สึกและอารมณ์ของกวีด้วยถ้อยคำที่ พิเศษไพเราะงดงามในการพรรณนาความ และการใช้ทฤษฎีอ่อลังการทำให้เกิด วรรณศิลป์ ในวรรณคดีสันสกฤต กวีนิพนธ์ หรือ กาวยะ ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการใช้คำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบท ประพันธ์ด้วยการกำหนดให้เป็นอ่อลังการชนิดหนึ่ง คือ ศัพทาลังการ หรือ อ่อลังการทางเสียง หมายถึงการเลือกใช้คำให้เกิดความไพเราะของเสียงใน บทประพันธ์ มีลักษณะของการซ้ำคำหรือซ้ำเสียงพยัญชนะในตำแหน่ง ต่างๆ ส่วนอรรถาอลังการ มุ่งความงามทางด้านความหมาย การใช้โวหาร เปรียบเทียบ หรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป อรรถาอลังการเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มความหมายที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ให้แก่บทประพันธ์ กล่าวได้ว่าอรรถาอลังการเกิดจากการที่กวีใช้ความสามารถในการปรุงแต่งเนื้อความโดยสร้างจินตภาพให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ ตามไปด้วย เช่น การใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมโดยยกไป เปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นง่ายยิ่งขึ้น การใช้ ทฤษฎีอ่อลังการทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีจึงแสดงความสามารถทาง วรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้ว่า กวีนิพนธ์มีสำนวนภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย ลีลาในการประพันธ์ที่ดีเด่นทั้งสำนวนและ ความหมาย

กาลิทาสมีความเป็นเลิศทางกวี การใช้โวหารพรรณนาธรรมชาติ และสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำและเหมาะสมเป็นเลิศในงานกวีนิพนธ์ของเขาโดยแท้ การสังเกตอย่างเฉียบขาดของเขาเกี่ยวกับธรรมชาติได้สะท้อนอยู่ในผลงานทั้งหมดของเขา การเดินทางในอินเดียในขณะนั้น เขาสามารถประเมินภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และเหนือสิ่งอื่นใดในด้านสรีรวิทยาของผู้คนและธรรมชาติของมนุษย์ เขาได้พรรณนา กล่าวถึงทุกแง่มุมของธรรมชาติในอินเดีย บทประพันธ์ของกาลิทาสตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางจริยธรรมของมนุษย์ องค์ประกอบทางนิเวศ และธรรมชาติ กาลิทาสได้ใช้ความอัจฉริยะในการประพันธ์เพื่อสื่อให้เห็นถึงความหลากหลายในความหมายของธรรมชาติในผลงานของเขา ทั้งในความหมายของรูปธรรมและนามธรรม กาลิทาสเป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจธรรมชาติอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนอยู่ในผลงานกวีนิพนธ์ของเขา กาลิทาสผู้ครองตำแหน่งที่โดดเด่นในสาขาวรรณกรรมสันสกฤต การพรรณนาเกี่ยวกับธรรมชาติในผลงานของเขามีเอกลักษณ์ ยิ่งใหญ่ และมีความหมายลึกซึ้ง ซึ่งทำให้เขาได้รับการยกย่องและยอมรับไปทั่วโลกว่าเป็น ‘กวีแห่งธรรมชาติ’

ภาษาไทย

- กุสุมา รักษมณี, 2549. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523. **เมฆุตของกาลิทาส**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____, 2564. **อภิธานศาकुन्तลัม** ฉบับแปลเป็นภาษาไทย. นครปฐม: โรงพิมพ์ เมตตาปริ้นติ้ง ศาลายา.
- จำลอง สารพัดนึก, 2546. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จำลอง สารพัดนึก และ จิตตภา สารพัดนึก, 2540. **เมฆุตของมหากวีกาลิทาส**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรลักษณ์ พับบรรจง, 2527. **กตสังหาร ของกาลิทาส**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน.

ภาษาอังกฤษ

- Kale M.R., 1969. **The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa**. 10th ed. Delhi: Motilal Banarsidass.
- _____, 1947. **The Meghadūta of Kālidāsa**. 4thed. Bombay: Gopal Narayen & Co.
- _____, 1967. **The Ritusamhāra of Kālidāsa**. 2nded. Delhi: Motilal Banarsidas.
- Ranghavan V., 1961. **Sanskrit Literature**. Delhi: Government of India Press.
- Vettam M., 1975. **Puranic Encyclopaedia**. Delhi: Motilal Banarsidass.

